

PERSPECTIVELE DREPTULUI INTERNAȚIONAL ÎN CONFLICTELE HIBRIDE, TRANSNAȚIONALE ȘI ASIMETRICE

CATAN Anastasia,

Doctor în drept, conferențiar universitar,
Universitatea de Studii Europene din Moldova

E-mail: catananastasia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4389-2259>

REZUMAT

În ultimele decenii, natura conflictelor armate a suferit transformări semnificative. Globalizarea, dezvoltarea tehnologică și apariția unor noi actori pe scena internațională au determinat apariția unor forme de confruntare care depășesc cadrul tradițional al războiului clasic dintre state. Conflictelor contemporane sunt caracterizate de combinația dintre mijloace militare convenționale și metode non-militare, precum operațiuni cibernetice, propagandă, presiuni economice sau utilizarea grupărilor armate neregulate. Aceste forme de confruntare sunt frecvent descrise în literatura de specialitate drept conflicte hibride, transnaționale sau asimetrice.

Cuvinte-cheie: război hibrid, război asimetric, conflict transnațional, drepturile omului, Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Organizația Națiunilor Unite, Uniunea Europeană, Curtea Europeană a Drepturilor Omului, experți.

PERSPECTIVES OF INTERNATIONAL LAW IN HYBRID, TRANSNATIONAL AND ASYMMETRICAL CONFLICT

CATAN Anastasia,

PhD of Law, Associate Professor,
University of European Studies of Moldova

E-mail: catananastasia@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4389-2259>

SUMMARY

In recent decades, the nature of armed conflicts has undergone significant changes. Globalization, technological development, and the emergence of new actors on the international stage have led to the emergence of forms of confrontation that go beyond the traditional framework of conventional warfare between states. Contemporary conflicts are characterized by a combination of conventional military means and non-military methods, such as cyber operations, propaganda, economic pressure, or the use of irregular armed groups. These forms of confrontation are frequently described in the specialized literature as hybrid, transnational, or asymmetric conflicts.

Key words: hybrid warfare, asymmetric warfare, transnational conflict, human rights, International Committee of the Red Cross, United Nations, European Union, European Court of Human Rights, experts.

Transformările din mediul de securitate internațional au condus la apariția unor noi forme de conflict, caracterizate prin complexitate, ambiguitate și interconectare globală. Conflictelor hibride, transnaționale și asimetrice combină metode militare și non-militare, implică actori statali și non-statali și utilizează tehnologii moderne precum atacurile cibernetice sau manipularea informațională. În acest context, dreptul internațional, în special dreptul internațional umanitar și dreptul securității internaționale, se confruntă cu provocări semnificative în ceea ce privește aplicarea normelor existente și necesitatea adaptării acestora. Studiul analizează caracteristicile acestor tipuri de conflicte, limitele cadrului juridic internațional actual și perspectivele dezvoltării unor mecanisme juridice capabile să răspundă noilor realități ale conflictelor contemporane.

În ultimele decenii, natura conflictelor armate a suferit transformări semnificative. Globalizarea, dezvoltarea tehnologică și apariția unor noi actori pe scena internațională au determinat apariția unor forme de confruntare care depășesc cadrul tradițional al războiului clasic dintre state.

Conflictelor contemporane sunt caracterizate de combinația dintre mijloace militare convenționale și metode non-militare, precum operațiuni cibernetice, propagandă, presiuni economice sau utilizarea grupărilor armate neregulate. Aceste forme de confruntare sunt frecvent descrise în literatura de specialitate drept conflicte hibride, transnaționale sau asimetrice.

Aceste evoluții ridică întrebări fundamentale privind eficacitatea și aplicabilitatea normelor dreptului internațional, în special a dreptului internațional

umanitar, care a fost conceput inițial pentru conflicte armate convenționale între state.

Strategul militar F. Hoffman menționa că: „Războiul hibrid cuprinde o gamă largă de manifestări ale diferitelor tipuri de război – capacități convenționale, tactici neregulate, acte teroriste și tulburări cu caracter criminal.”

Există o varietate de termeni folosiți pentru a se referi la conceptul de război hibrid: războiul hibrid, amenințările hibride, influența hibridă sau adversarul hibrid (precum războiul neliniar, războiul non-tradițional sau războiul special) [1]. În anul 2008 Șeful Statului Major al Armatei SUA a definit amenințarea hibridă ca fiind un adversar care încorporează „combinații diverse și dinamice de capacități convenționale, neregulate, teroriste și criminale” [2].

NATO utilizează acest termen pentru a descrie „adversarii cu capacitatea de a folosi în mod simultan mijloace convenționale și neconvenționale în vederea atingerii obiectivelor lor” [3].

Războiul hibrid este un tip de conflict modern în care un stat sau un actor (stat sau organizație) folosește mai multe metode diferite simultan – militare și nemilitare – pentru a slăbi, destabiliza sau controla un adversar.

Războiul hibrid reprezintă îmbinarea acțiunilor militare clasice cu metode indirecte, precum: propagandă și dezinformare ; atacuri cibernetice ; presiuni economice ; operațiuni politice sau diplomatice ; sprijinirea grupurilor armate neregulate.

Scopul este atingerea obiectivelor strategice fără a declara oficial război sau fără a folosi exclusiv armata.

Războiul hibrid are unele trăsături specifice, printre care:

1. Combinația de metode
 - operațiuni militare tradiționale
 - acțiuni clandestine sau indirecte
2. Ambiguitatea
 - este dificil de demonstrat cine este responsabil pentru atacuri.
3. Utilizarea tehnologiei
 - atacuri cibernetice asupra infrastructurii (energie, comunicații, instituții).
4. Manipularea informației
 - propagandă, „fake news”, influențarea opiniei publice.
5. Presiune economică și politică
 - sancțiuni, blocaje comerciale sau influență asupra deciziilor politice.

În cazul unui război hibrid, statul poate folosi: propagandă mediatică și campanii de dezinformare ; atacuri cibernetice ; asupra sistemelor informatice ; sprijinirea unor grupuri separatiste sau paramilitare ; presiuni energetice sau economice ; operațiuni ale serviciilor secrete.

Războiul hibrid este un tip de conflict complex, în care armele clasice sunt combinate cu instrumente informaționale, economice, politice și cibernetice pentru a obține avantaje strategice.

În conflictul de tip hibrid avem de a face cu o nouă ierarhizare a forțelor implicate, determinate de:

- structură ierarhică independentă, capacitățile deținute, subordonare și organizare interioară. În acest

sens, RAND consideră că forțele hibride au în componență subunități specializate (coeze, antrenate și adaptate la un anumit spațiu operațional, cu o disciplină și ierarhie internă, dotate cu armament de commando și cu capacități convenționale recunoscute de legislația internațională) [4];

- forțe hibrid constituite din forțe militare cu o structură ierarhică de comandă cu cele a forțelor independente. Acestea au acces limitat la armamentul convențional, la tehnologii cu dublă destinație și acționează pe teritoriul adversarului cu metode specifice, care să producă efecte convergente pentru epuizarea inamicului, inducerea unei stări apatice în forțele combatante, organizații politice și administrative, conducerea statului etc. [5].

- acțiuni duse de către forțele armate statale, care își pot adapta structura internă și combină elementele de armată convențională cu cele paramilitare, de gherilă, terorism moderat și chiar acțiuni de criminalitate;- pentru unele acțiuni, se pot folosi de mercenari, luptători din gherile și forțe paramilitare și organizații teroriste, pe care le susțin logistic și financiar.

Se identifică trei grupe principale de cauze ale apariției fenomenului „războiului hibrid”, denumindu-le în mod convențional „juridice”, „militare” și „tehnice”.

Prima categorie de motive („juridice”) este direct legată de interdicția de a recurge la agresiunea armată pentru soluționarea conflictelor interstatale, consacrată în articolul 2 din Carta ONU (1945)[6]. Ca urmare a introducerii acestui principiu imperativ, a început o căutare activă a metodelor non-violente de realizare a obiectivelor de politică externă ale statelor individuale, care să permită statelor să nu depășească limitele interdicției de a recurge la forța armată. O serie de experți consideră, de asemenea, că interdicția juridică privind utilizarea forței în relațiile internaționale, pe fondul căreia s-a desfășurat „războiul rece” timp de câteva decenii, a contribuit, de asemenea, la faptul că statele au fost nevoite să recurgă la anumite elemente ale „războiului hibrid”:

„Imposibilitatea unui conflict militar direct între forțele armate ale Uniunii Sovietice și ale Statelor Unite ale Americii a determinat acordarea inevitabilă a sprijinului militar și politic părților aflate în conflict în fiecare conflict armat” [7].

A doua categorie de motive care stau la baza apariției termenului „război hibrid” (pe care o putem numi, în mod convențional, „militară”) ține de faptul că confruntarea militară la scară globală devine din ce în ce mai puțin relevantă, nu atât din cauza ilegalității sale din perspectiva dreptului internațional, cât din cauza ineficienței militare efective. Caracterul de masă al acțiunilor armate ține de trecut, la fel ca și utilizarea armatelor uriașe, precum și existența unui teatru de operațiuni clar delimitat. În plus, în țările occidentale, pierderile militare majore, însoțite de moartea în masă a soldaților, provoacă un protest electoral firesc (un exemplu îl constituie demonstrațiile de masă din SUA împotriva conflictelor din Irak și Afganistan). Pierderile din „războiul informațional” sunt incomparabile cu confruntarea militară deschisă, iar rezultatul nu este mai puțin eficient. Este destul de revelator faptul că

reorientarea către „războaie hibride”, „primăverile arabe”, precum și către „războaie informaționale” a fost făcută de multe state occidentale tocmai după intervențiile controversate ale SUA și NATO în Orientul Mijlociu la începutul secolului XXI [8].

Din perspectivă critică, consider că una dintre cele mai mari provocări ale războiului hibrid este inadecvarea cadrului juridic internațional actual, construit în principal pentru conflicte armate clasice. Normele dreptului internațional umanitar și ale dreptului internațional public întâmpină dificultăți în a reglementa acțiuni ambigue, sub pragul conflictului armat, precum manipularea informațională sau ingerințele în procesele democratice.

Totodată, războiul hibrid ridică probleme serioase în ceea ce privește protecția drepturilor omului, deoarece populația civilă devine o țintă directă prin propagandă, destabilizare socială și atacuri asupra infrastructurii critice. În plus, caracterul său difuz favorizează negarea implicării de către state, complicând mecanismele de sancționare și responsabilizare.

În concluzie, războiul hibrid impune necesitatea unei regândiri a paradigmelor juridice și de securitate internațională. Comunitatea internațională trebuie să dezvolte instrumente normative și mecanisme de cooperare adaptate noilor realități, pentru a preveni abuzurile și a asigura un echilibru între securitate și respectarea dreptului internațional.

Un alt mijloc de război este războiul asimetric. Acesta este un război între adversari ale căror forțe militare prezintă un dezechilibru semnificativ (asimetrie) sau care aplică strategii și tactici radical diferite.

Pentru a compensa dezechilibrul mijloacelor tradiționale de luptă, partea mai slabă într-un război asimetric recurge la mijloace netradiționale: războiul de gherilă; rezistența pasivă; acte teroriste, sabotaje; războiul psihologic; sprijinirea grupărilor antiguvernamentale; sprijinirea mișcărilor (partidelor) antiguvernamentale și așa mai departe [9].

Termenul „conflict asimetric” a fost introdus în 1975 de către specialistul în relații internaționale Andrew J. R. Mack, cunoscut pentru articolul „De ce marile puteri pierd războaiele mici: politica conflictului asimetric” [10]. Autorul a analizat cauzele înfrângerii paradoxale a marilor puteri și a evidențiat următorii factori: pierderea voinței politice de a continua războiul; un ansamblu de relații asimetrice între adversari, determinate, în special, de logica războiului total pentru partea slabă și a războiului limitat pentru partea puternică; aplicarea strategiilor asimetrice de luptă (războiul de gherilă); influența factorilor non-militari (politici interni, sociali, internaționali).

Caracteristici principale ale războiului asimetric sunt următoarele : 1. caracterul imprevizibil al rezultatului, în contextul unei disproporții evidente între capacitățile militare și statutul părților aflate în conflict; 2. recurgerea părții mai slabe la strategii de identificare a „punctelor slabe ale părții puternice”; recurgerea părții slabe la mijloace interzise de desfășurare a acțiunilor militare; tactica acțiunilor militare „indirecte”, aplicată de partea slabă; Incapacitatea părții puternice de a-și apăra pozițiile și de a-l învinge în mod decisiv pe cel slab.

În așa mod, asimetria caracterizează situații conflictuale paradoxale, în care adversarul puternic nu este capabil să se apere și să obțină victoria asupra celui slab. În majoritatea acestor conflicte, adversarul slab nu este capabil să obțină o victorie militară asupra celui puternic. Cu toate acestea, primul reușește, de regulă, să-i impună celui de-al doilea un tip de desfășurare a conflictului avantajos pentru el (cel slab). În acest sens, cel slab își impune voința asupra celui puternic și obține astfel o victorie politică, pentru care, de fapt, se folosește forța din punctul de vedere al definiției clasice a războiului [11].

Războiul din Afganistan (2001-2021), Războiul din Irak, războaiele cecene și tacticile de gherilă din Algeria sunt războaie asimetrice. În războiul din Afganistan, talibanii au utilizat tactici de gherilă și dispozitive explozive improvizate (IED) împotriva forțelor coaliției internaționale superioare tehnologic. În Irak - insurgența a folosit atacuri sinucigașe și război urban împotriva trupelor SUA. În războiul din Algeria - Frontul de Eliberare Națională (FLN) a folosit tactici de gherilă împotriva armatei franceze.

Tot aici mai putem menționa Conflictele din Orientul Mijlociu, unde au fost utilizate rachete de către actori non-statali (ex: Hezbollah) împotriva unor state organizate (ex: Israel), evidențiind atacurile asimetrice, conform și Războiul Peninsular (1808-1814) [12] – folosirea gherilelor spaniole împotriva armatei napoleoniene.

Războiul asimetric reflectă o schimbare structurală a conflictelor moderne, în care diferențele semnificative de putere dintre actori nu mai determină automat rezultatul confruntării. Așa cum subliniază Andrew J. R. Mack, superioritatea militară nu garantează victoria, deoarece factorii politici, psihologici și sociali devin decisivi.

Consider că războiul asimetric evidențiază limitele paradigmelor clasice ale războiului. Actorii mai slabi exploatează vulnerabilitățile adversarilor prin tactici neconvenționale — gherilă, terorism, propagandă — transformând conflictul într-un proces de uzură și delegitimare. Astfel, centrul de greutate se mută de la câmpul de luptă la opinia publică și voința politică.

Totuși, această formă de conflict ridică probleme majore. În primul rând, implicarea actorilor non-statali și utilizarea metodelor indirecte complică aplicarea normelor dreptului internațional umanitar. În al doilea rând, populația civilă devine adesea principalul spațiu de confruntare, ceea ce crește riscul încălcării drepturilor fundamentale. În al treilea rând, războiul asimetric favorizează prelungirea conflictelor, fără o victorie clară, generând instabilitate pe termen lung.

Un conflict transnațional este o confruntare care depășește granițele unui singur stat și implică actori din diferite țări (state, grupuri etnice, organizații). Acesta poate fi de natură interstatală (acțiuni militare), interetnică (transnațională) sau legat de activitatea grupurilor criminale internaționale.

Caracteristici principale ale conflictului transnațional sunt următoarele :

- Interetnic/transnațional: conflict în care părțile acționează pe criterii etnice, dar se află în state diferite.

- Criminalitatea transnațională: conflicte legate de traficul ilegal de droguri, arme sau de persoane, care slăbesc instituțiile de putere.

- disputele internaționale: contradicții teritoriale, economice sau ideologice între state suverane.

- disputele corporative: conflicte în cadrul corporațiilor transnaționale [13].

În dreptul internațional nu există un tratat unic dedicat explicit „conflictului transnațional”, însă mai multe acte juridice internaționale relevante reglementează aspecte ale acestuia, în special prin prisma conflictelor armate, terorismului și utilizării forței.

Specialiștii în drept internațional consideră că conflictul transnațional reprezintă una dintre cele mai dificile provocări contemporane pentru reglementarea juridică a războiului, deoarece depășește tiparele clasice ale conflictelor strict interstatuale sau interne.

De exemplu, expertul Marco Sassoli subliniază că „dreptul actual distinge între conflicte armate internaționale și neinternaționale; conflictele transnaționale nu se încadrează clar în aceste categorii” [14].

Conform Comitetul Internațional al Crucii Roșii, dreptul internațional umanitar se aplică dacă sunt îndeplinite criteriile de „conflict armat” (intensitate + organizare), însă în conflictele transnaționale, aceste criterii sunt greu de evaluat din cauza caracterului dispersat al violenței.

La Curtea Europeană a Drepturilor Omului (CEDO), conflictele transnaționale apar frecvent în cauze ce implică operațiuni extrateritoriale, ocupații militare sau acțiuni ale statelor dincolo de propriul teritoriu.

Una dintre cauze este *Banković și alții c. Belgia și alții* (2001) [15]. În această cauză au fost expuse acțiunile de bombardamente ale NATO asupra Serbiei. Problema impusă era aplicabilitatea Convenției în afara teritoriului statelor. Curtea a limitat inițial jurisdicția extrateritorială.

O altă cauză este *Al-Skeini și alții c. Regatul Unit* (2011) [16] - operațiuni britanice în Irak. În această cauză Curtea a extins conceptul de jurisdicție extrateritorială. Statul poate fi responsabil dacă exercită control asupra persoanelor.

În cauza *Hassan c. Regatul Unit* (2014) [17], Curtea a încercat să armonizeze Convenția cu dreptul internațional umanitar.

Totodată, în această sferă, CEDO a identificat probleme juridice centrale și anume : când vorbim despre jurisdicția extrateritorială – atunci când un stat responsabil pentru acțiuni în afara teritoriului său (și aici apare întrebarea dacă este sau nu) ; controlul efectiv - asupra teritoriului sau asupra persoanelor ; relația dintre DIU și drepturile omului – cum să aplicăm simultan normele în conflict armat ; responsabilitatea în conflicte hibride/transnaționale – îndeosebi când implicarea statului este indirectă.

Examinând cauzele menționate *supra* și altele, jurisprudența Curții Europene a Drepturilor Omului arată o evoluție clară: de la o abordare restrictivă (ex. Banković) la una mai flexibilă (Al-Skeini), adaptată realităților conflictelor transnaționale. Totuși, persistă dificultăți majore în stabilirea jurisdicției și a

responsabilității, ceea ce reflectă limitele cadrului juridic actual în fața conflictelor moderne.

Comitetul Internațional al Crucii Roșii (CICR) nu folosește în mod oficial termenul de „conflict transnațional” ca o categorie juridică distinctă în dreptul internațional umanitar (DIU). În schimb, poziția sa este mai nuanțată și se bazează pe clasificarea clasică a conflictelor armate. Iată principalele idei relevante:

- *Nu există o categorie juridică separată „transnațională”*. CICR subliniază că, din punct de vedere juridic, există doar două tipuri de conflicte armate: 1. conflicte armate internaționale (CAI) – între state și conflicte armate neinternaționale (CAN) – între stat și grupuri armate sau între astfel de grupuri.

Consider că, chiar dacă conflictele moderne au dimensiuni transfrontaliere (ex: grupuri armate care operează în mai multe state), ele nu formează o a treia categorie, ci sunt încadrate juridic în una dintre cele două existente.

- *Conflictele „transnaționale” sunt, de regulă, conflicte armate neinternaționale extinse*. CICR recunoaște că realitatea actuală implică: grupuri armate care operează în mai multe state ; intervenții externe ale statelor în conflicte interne ; coaliții de state sau actori non-statali.

- *Aplicarea dreptului internațional umanitar nu depinde de frontiere*. CICR afirmă că DIU se aplică oriunde există un conflict armat, indiferent dacă acesta depășește granițele unui stat, iar criteriile cheie sunt : intensitatea violenței ; gradul de organizare al grupurilor armate [18].

Pe lângă Comitetul Internațional al Crucii Roșii, Organizația Națiunilor Unite (ONU) abordează conflictele transnaționale mai ales din perspectiva securității internaționale și a menținerii păcii.

Astfel, în cadrul Consiliului de Securitate al ONU, conflictele transnaționale sunt asociate cu terorismul internațional, rețele armate care operează peste granițe, destabilizarea regională.

ONU nu creează o nouă categorie juridică, dar recunoaște că aceste conflicte necesită cooperare internațională și pot justifica intervenții colective (în baza Cartei ONU) [19].

Curtea Penală Internațională (CPI) nu definește explicit „conflictul transnațional”, dar tratează crime de război, crime împotriva umanității, în contexte care pot fi transfrontaliere. În practică, competența sa se extinde asupra faptelor comise în conflicte interne cu elemente externe și conflicte care implică actori din mai multe state. Accentul cade pe responsabilitatea penală individuală, nu pe clasificarea conflictului [20].

Uniunea Europeană (UE) abordează conflictele transnaționale prin politica externă și de securitate comună, și combaterea terorismului și criminalității organizate. Documentele UE evidențiază interconectarea conflictelor cu : migrația, traficul de persoane, securitatea regională. În așa mod, UE tratează fenomenul ca o problemă multidimensională, nu ca o categorie juridică distinctă [21].

Consider că, conflictele transnaționale reflectă o transformare profundă a violenței armate în sistemul internațional, caracterizată prin „ștergerea” granițelor

clasice dintre conflictul intern și cel internațional. Deși actori precum Comitetul Internațional al Crucii Roșii sau Organizația Națiunilor Unite recunosc complexitatea acestor fenomene, dreptul internațional umanitar rămâne ancorat într-o dualitate tradițională, care nu mai reflectă pe deplin realitățile operaționale actuale.

Ca urmare a celor relatate mai sus, pute concludiona că există o legătură strânsă între războiul hibrid, războiul asimetric și conflictul transnațional, dar relația dintre ele nu este de identitate, ci de interdependență conceptuală și

practică. Ele descriu dimensiuni diferite ale aceleiași realități: transformarea conflictelor moderne.

Mai mult, conflictele transnaționale sunt aproape întotdeauna asimetrice. În majoritatea cazurilor un stat luptă împotriva unor grupuri armate non-statale, iar aceste grupuri nu au capacitate militară convențională.

Totodată, conflictele transnaționale favorizează războiul hibrid, deoarece actorii operează în mai multe state, nu există un front clar și conflictul nu este declarat formal.

Referințe bibliografice:

1. Vasile Simileanu. Războiul hibrid: abordare conceptuală, In: Relații internaționale. Plus. Numărul 1(13) / 2018 / ISSN 1857-4440 / ISSN 2587-3393, pag. 33-34 ;

2. Fleming Brian P. (2011-05-19). «Hybrid threat concept: contemporary war, military planning and the advent of unrestricted operational art» (pdf). United States Army Command and General Staff College. Archived from the original on 2015-0805. Retrieved 2015-08-05 «hybrid threats - Hybrid CoE». Hybrid CoE. Retrieved 2018-01-31 ;

3. Jasper Scott; Moreland, Scott (2014-12-02). “The Islamic State is a Hybrid Threat: Why Does That Matter?” Small Wars Journal. Small Wars Foundation. Retrieved 2015-08-05 ;

4. C. O. Bowers, Identifying Emerging Hybrid Adversaries, in Parameters, U. S. Army War College; Spring 2012, Vol. 42 Issue 1;

5. F. G. Hoffman, Conflict in 21 century: The rise of Hybrid wars, Arlington, Virginia, Potomac Institute for Policy Studies, 2007;

6. Carta Națiunilor Unite din 26 iunie 1945, semnată la San Francisco, la încheierea Conferinței Națiunilor Unite pentru Organizația Internațională și a intrat în vigoare la 24 octombrie 1945;

7. Dereško B.I. Asigurarea moral-psihologică a confruntării în războaiele hibride: aspecte juridice // Vestnik voenno-prava. 2016. Nr. 1. P. 55;

8. Сазонова К.Л. «Гибридная война»: международно-правовое изме-рение // Право. Журнал Высшей школы экономики. 2017. No 4. с. 177–187. DOI: 10.17323/2072-8166.2017.4.177.187;

9. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D1%81%D0%B8%D0%BC%D0%BC%D0%B5%D1%82%D1%80%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%D1%8F_%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0 (vizitat 14.02.2026);

10. Andrew J. R. Mack Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict. https://www.researchgate.net/publication/259380603_Why_Big_Nations_Lose_Small_Wars_The_Politics_of_Asymmetric_Conflict (vizitat 24.02.2026);

11. Клаузевиц К. фон. О войне. М.: Эксмо, 2003. С. 11, 20, 21; <https://4brain.ru/blog/%D0%BA%D0%B0%D1%80%D0%BB-%D1%84%D0%BE%D0%BD-%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%83%D0%B7%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%86-%D0%BE-%D0%B2%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B5/> (vizitat 18.02.2026);

12. A fost un conflict major desfășurat în Peninsula Iberică, parte integrantă a războaielor napoleoniene, în care Napoleon Bonaparte a încercat să controleze Spania și Portugalia;

13. <https://www.icrc.org/ru/article/frequently-asked-questions-international-armed-conflict-iac> ;

14. Marco Sassoli Classification of the Armed Conflicts in the Near East. <https://digital-commons.usnwc.edu/ils/vol106/iss1/27/> (vizitat 22.02.2026);

15. A fost o hotărâre de referință a Curții Europene a Drepturilor Omului privind aplicarea extraterritorială a Convenției europene a drepturilor omului. Aceasta a analizat dacă bombardamentul efectuat de NATO în 1999 asupra unei stații de televiziune din Belgrad, în urma căruia au murit mai mulți civili, intra sub jurisdicția statelor membre ale Convenției ;

16. <https://shorturl.at/JPhuG> (vizitat 21.02.2026);

17. <https://shorturl.at/PHdAz> (vizitat 15.02.2026);

18. https://www.icrc.org/en/article/faq-internationalarmedconflict?utm_source=chatgpt.com (vizitat 14.02.2026);

19. <https://www.un.org/en/about-us/un-charter> (vizitat 24.02.2026);

20. <https://www.icc-cpi.int/> (vizitat 19.02.2026);

21. https://european-union.europa.eu/index_en (vizitat 19.02.2026).